

Bonus Nuntium

A Koszta József Múzeum tudományos, muzeológiai, művészeti és művelődési online folyóirata

Magyar–román kapcsolatok és az 1989-es „fordulat”

Vincze Gábor

Rezümé

2019 nyarán felkérést kaptam Farkas László Róbert igazgató úrtól, a szentesi Koszta József Múzeum vezetőjétől, hogy vállaljam el a következő időszaki kiállítás kurátori feladatait. Mivel szakmai pályám első évtizedeiben sokat foglalkoztam az 1945 és 1989 közötti magyar–román párt- és államközi kapcsolatok, valamint Bukarest magyarságpolitikájának történetével, elvállaltam a felkérést. Az egyik első feladatomból az volt, hogy írjak meg egy olyan háttér tanulmányt, amelyben összefoglalom az 1989-es temesvári népfelkeléshez, és a bukaresti „fordulathoz” (melyet nevezhetnénk Ceaușescu-ellenes puccsnak vagy „átmentési forradalomnak” is) vezető utat. A december 22-i és a rákövetkező napok eseményeire részletesebben nem tértem ki, mert ez egy külön tanulmány feladata lenne. Mivel eredetileg nem tudományos publikációnak készült a szöveg, ezért mellőztem a hivatkozásokat. Az olvasó tájékoztatására a tanulmány végére egy ajánló irodalmat illesztettem.

A hullámzó magyar–román kapcsolatok

A romániai magyar kisebbség 1945 utáni történetét és Bukarest magyarságpolitikáját több korszakra lehet bontani. Az első korszak (a '80-as évekből visszatekintve „aranykorszak”) 1945 és 1948 közé tehető. Ekkor még kvázi oktatási autonómiával rendelkezett az erdélyi magyarság, 1947-ig létezett a saját szövetkezeti hálózata, 1948 nyaráig a felekezeti iskolák is működtek. Az államközi kapcsolatok is viszonylag jónak mondhatók annak ellenére, hogy számos vitás kérdést (vagyonjogi problémák, a kolozsvári magyar konzulátus visszaállítása stb.) nem sikerült megoldani.

Az 1948-ban elkezdődött sztalinizálási folyamat az erdélyi magyarságot is sújtotta, ráadásul az 1950-es évek elejétől egy „lassan lopakodó” nacionalizálási folyamat vette kezdetét, amelynek számos magyar intézmény esett áldozatául. 1948-ban államosították a magyar felekezeti iskolákat (is), aminek következtében több helyen megszűnt az önálló magyar nyelvű középfokú oktatás. 1948-ban még magyar nyelvű önálló művészeti főiskola létesült Kolozsvárott, de már 1950-ben összevonták a helyi hasonló román intézménnyel. 1948-ban magyar nyelvű mérnökképzés indult, de 1954-ben föl is számolták. Közben a Bolyai Tudományegyetemről sorra bocsátották el a magyar állampolgárságú vendégprofesszorokat – majd több erdélyi magyar professzort letartóztattak.

1949-ben ugyan – hosszú vita után – Kolozsváron megnyílhatott egy kvázi-konzulátus („útlevélhivatal” néven), de azt egyik napról a másikra 1955-ben bezáratták. 1948 és 1956 között valóságos vasfüggöny húzódott a két ország között – a ki és beutazást szigorúan gátolta Bukarest. Csak 1956 nyarán változott a helyzet, amikor megszüntették a vízumkényszert, majd ősztől személyigazolvánnyal is át lehetett utazni – de október 23-án ismét legördült a vasfüggöny.

Az 1956-os forradalomra hivatkozó megtorlás erőteljesen érintette a magyar kisebbséget (elsősorban az értelmiséget), 12 kivégzett mártír, és több ezer bebörtönzött jelezte Bukarest bosszúszomját. Az 1945 utáni romániai magyarságpolitika egyik mélypontja az 1957–58-tól 1965-ig terjedő időszak volt, amikor a Gh. Gheorghiu-Dej vezette Román Munkáspárt nyíltan magyarellenes politikát folytatott (ennek következtében egyebek mellett teljesen felszámolta az önálló magyar középfokú oktatást).

A magyar és román párt- és államközi kapcsolatok is változatos képet mutattak 1956 után. A forradalom leverését követően Kádár úgy érezte, lekötelezettje a román pártvezetésnek, amiért az anyagi támogatást nyújtott számukra, ráadásul egy kis időre „befogadta” a Nagy Imre-csoportot. A hírhedt, 1958. februári romániai körútja során kijelentette, hogy nagyon meg van elégedve a romániai nemzetiségpolitikával, az ottani magyarság helyzetével. Abban az évben éppen 10 magyar akasztottak fel...

Az 50-es évek végén, 60-as évek elején a magyar pártvezetés ingerküszöbét nem érte el a Romániában folyó magyarellenes politika híre. (A korabeli diplomáciai jelentésekben elvéve olvashatók ezzel kapcsolatos információk.) A magyar iskolarendszer szinte teljes felszámolása vagy az egyházüldözés számukra természetesnek tűnhetett.

Kádár eleinte pozitívan fogadta Nicolae Ceaușescu hatalomra jutását, de évről évre egyre gyanakvóbb lett vele szemben. Rájött, hogy a román pártvezér ígéreteiben nem lehet megbízni. Ráadásul a román „különutas politika” sem tetszett neki (például az, hogy Bukarest kilépett a KGST-integrációból, és 1968-ban elítélte Csehszlovákia lerohanását). Ebben az időben a bukaresti magyar diplomaták egyre pontosabb jelentéseket küldtek Bukarest taktikázásáról, húzd meg-ereszd meg politikájáról. Kádár már 1972-ben is csak erőteljes moszkvai nyomásra volt hajlandó elmenni Bukarestbe, hogy aláírja az évekkel korábban lejárt „barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés” meghosszabbítását.

Ami a magyarságpolitikát illeti, Ceaușescu 1965-ös hatalomra kerülése után pár évvel, 1968-ban számos engedményt tett a magyar (és a német) kisebbségnek. (Önálló nemzetiségi könyvkiadót hoztak létre, új magyar hetilapok indulhattak, elkezdődött a magyar nyelvű TV-adás, számos, korábban románosított középiskola ismét önálló, magyar tannyelvű iskolaként működhetett tovább stb.). Az „engedmények politikája” nem tartott soká. 1971-ben megszigorították az erdélyi magyar helységnevek használatát (bizonyos települések neveit csak románul volt szabad leírni). 1973-ban nyíltan diszkriminatív oktatási törvényt vezettek be. (Az általános iskolákban a nemzeti kisebbségek nyelvén történő oktatásban az V. osztály indításához minimum 25, a középfokú oktatásban pedig 36 jelentkezőre volt szükség. Ezzel szemben mindazon községekben, ahol az „együttélő nemzetiségek” nyelvén működő iskolák léteztek, függetlenül a tanulók létszámától, román előadási nyelvű tagozatokat, vagy osztályokat kellett létesíteni.) 1974-ben újabb diszkriminációs rendelet jelent meg: az elsőfokú rokonok kivételével tilos lett magánszemélynek külföldi állampolgárt elszállásolni. Egy évvel később azonban annyiban módosult a rendelet, hogy a „román etnikai eredetű” külföldieket be lehet fogadni. Ennek a nyíltan diszkriminatív jogszabálynak a módosítását az elkövetkező másfél évtizedben nem sikerül elérnie a magyar diplomáciának...

A magyar értelmiség egy részének „ébredése”, az ellenzéki attitűd formálódása

A magyarellenes politikáról sokáig semmiféle információ nem jutott el Magyarországra és Nyugatra (leszámítva a helyszínen megforduló turisták, rokonok, érdeklődők személyes beszámolóit). A romániai kommunista magyar értelmiség egy jó ideig támogatta Ceaușescu rendszerét, hitt a szocializmus eszméjében, és abban, hogy a rendszer – minden hibája ellenére – előbb-utóbb lehetővé teszi, hogy az erdélyi magyarság valóban egyenjogú állampolgára legyen Romániának.

Az első értelmiségiek, akik régi baloldali múlttal rendelkeztek, ennek ellenére szembefordultak a hatalommal, Király Károly (1968 és 1973 között Kovászna megye elsőtitkára, az RKP KB tagja), Takács Lajos (a Bolyai Egyetem utolsó rektora, majd az Államtanács tagja) és Tóth Sándor egyetemi professzor voltak.

Elsőként Tóth Sándor állított össze egy „helyzetjelentést” (korábban Budapestre telepedett barátja, Tordai Zádor kiegészítésével), melyet „Lázár György” álnéven juttatott ki nyugatra. Ez 1977 tavaszán a párizsi *Irodalmi Újság*

mellékletében jelent meg *Jelentés Erdélyből* címmel. Erre a nyugati médiumok hamar fölfigyeltek. Jórészt e jelentés alapján készült el Schöpflin György londoni politológus elemzése is, mely a Minority Rights Group kiadásában 1979-ben jelent meg angol nyelven. 1978 elején Takács Lajos írt egy terjedelmes memorandumot, melyben részletesen összefoglalta a magyar kisebbség sérelmeit. Ez hónapokon belül kijutott nyugatra, már áprilisban ismertette a *The Times*, a *The Guardian* és a *Financial Times*. 1979-ben a „Lázár György”-jelentéssel együtt ez is megjelent az amerikai magyar emigráció által kiadott, *Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Romania's Minority Policies Today* című kötetben. A harmadik, ilyen jelentős dokumentum (pontosabban több, a pártvezetésnek címzett beadvány, levél) az akkor már félre állított, korábban a pártelithez tartozó, de Ceaușescu magyarságellenes politikája, és személyi kultusza miatt kiábrándult Király Károlyé volt – tulajdonképpen ő juttatta Nyugatra a fenti két dokumentumot is, hogy felhívja az ottani közvélemény figyelmét az erdélyi magyarság elnyomására.

Meg kell végezetül említeni még egy dokumentumot, melynek szerzője (szerzői?) máig ismeretlen. A „62-ek levelének” emlegetett, a román „baráti” értelmiségieknek címzett „nyílt” levél szintén az 1970-es évek második felének magyarellenes sérelmeit taglalja. A „panaszlevél” nyelvezete alapján egy (vagy több) baloldali magyar értelmiségi gyanítható szerzőként, ez is bekerült a *Witnesses to Cultural Genocide*-kötetbe.

A fiatalabb, már a kommunista rendszerbe született, és ott szocializálódott nemzedék számos tagja azonban már nem csak a magyarságellenes politika, a személyi kultusz, a „marxizmus eszméinek megcsúfolása” miatt fordult szembe a rendszerrel, hanem magát a kommunista rendszert és eszmét utasította el.

1982. március folyamán Nagyváradon készült el az *Ellenpontok* című „szamizdat” folyóirat első száma (1981. decemberi dátummal). Hárman szerkesztették: Ara-Kovács Attila nagyváradai filozófia- és Tóth Károly Antal földrajz szakos középiskolai tanárok, valamint Szócs Géza ismert kolozsvári költő. A második szám áprilisban, a harmadik májusban, a negyedik júniusban készült el, majd pedig az ötödik júliusban, a hatodik augusztusban. Ezeket a számokat csupán mintegy fél-fél tucat példányban sokszorosították írógéppel, de a szövegüket utólag (az első három számét augusztusban) a Szabad Európa Rádió magyar adásában beolvasták, ezáltal széles körben ismertté váltak. A hetedik és nyolcadik szám már mintegy ötven-ötven példányban készült el, ezeket a szerkesztők barátaikon keresztül „osztották” szét – szűk körben. Végül 1982 szeptemberi dátummal napvilágot látott a szerkesztőség tagjainak egy *Memoranduma és Programjavaslata*, melyet a Helsinki Értekezlet megállapodásainak betartását ellenőrző madridi konferencia résztvevőihez címeztek. (Tulajdonképpen ez az illegális folyóirat 8. száma.) Az *Ellenpontok* jelentőségét az adja, hogy ez volt Románia egyetlen, helyben készített illegális kiadványa, (a mások magyar nyelvű „szamizdat”, a Kolozsváron 1988-ban és 1989-ben szerkesztett *Kiáltó Szó* példányait Budapesten nyomtatták, onnan csempészték vissza Erdélybe), másrészt sikerült a nyugati közvélemény figyelmét fölkelteni az erdélyi kérdésre. Román nyelvű szamizdat nem létezett.

Az *Ellenpontoknak* – a SZER-nek köszönhetően – óriási visszhangja lett. Az egyik – magyarországi – következménye az volt, hogy a magát „demokratikus ellenzéknek” aposztrofáló, kis létszámú, „belpesti” neomarxista/polgári radikális „ellenzékieskedő” csoport fölfigyelt az erdélyi magyarság jogfosztott helyzetére és attól kezdve mind intenzívebben foglalkozott ezzel a kérdéssel. Ara-Kovács Attila az emigrációját követően Budapestről szervezte meg az *Erdélyi Magyar Hírügynökség* nevű illegális információs, „hírszerző” hálózatát, amely 1989 végéig igyekezett minden magyarellenes jogsértésről tudósítani a hazai és a nyugati közvéleményt. Az *Ellenpontok* megjelenésének másik következménye az volt, hogy a magyar pártvezetés sem dughatta többé a homokba a fejét, kénytelen volt – ha óvatosan, tétován is – az erdélyi magyarság kérdésével foglalkozni. A három szerkesztő közül elsőként Ara-Kovács Attilának engedték meg magyar részről, hogy áttelepedjen (hamarosan meg is bánták, mert ő egyből csatlakozott a „demokratikus ellenzékhez”), majd Tóth Károly Antal távozhatott a családjával – a magyar hivatalosságok a „külső kapcsolatokkal” nem rendelkező tanárt nehezen engedték be, 1984-ben. Szócs Géza 1986-ban telepedhetett át Magyarországra (mint Herder-ösztöndíjas költő, az ismeretségének köszönhetően távozhatott Erdélyből).

A párt- és államközi viszony látványos romlása és magyarellenes propaganda-háború

Tulajdonképpen már az 1970-es évek közepén sem volt jónak mondható a két állam- és pártvezetés viszonya. Ezt látványosan mutatta az, hogy az 1972-es bukaresti magas szintű találkozó után öt évnek kellett eltelnie, hogy a két pártvezető személyesen találkozzon egymással. Az 1977. júniusi Debrecen–nagyváradai találkozót csak hosszas előkészítés után sikerült nyélbe ütni, ugyanis Kádár kikötötte, hogy csak akkor hajlandó leülni Ceaușescuval, ha a szakértők előzetesen néhány konkrét kérdésben meg tudnak egyezni. Ennek köszönhetően ekkor érte el a magyar diplomácia a legnagyobb sikerét: a jó tíz éve szorgalmazott kolozsvári főkonzulátus létrehozását. (Ezen kívül sikerült elérni a kishatár-sáv 30 km-re történő kibővítését – bár a románok abból mondvacsinált okokra hivatkozva Szatmárnémetit, Nagyváradot és Aradot kivették.) A főkonzulátus megnyitásának nem csak szimbolikus jelentősége volt (Erdély magyar szellemi központjában működött), hanem gyakorlati is: az ott szolgáló diplomaták intenzív kapcsolatot tartottak a helyi magyar értelmiségi elittel, ezáltal is pontosabb információkkal tudták ellátni a budapesti pártközpontot és a külügyminisztériumot. Persze ezt a román Securitate is tudta...

A látszólagos jó viszony ellenére az 1980-as évek elején egyre komolyabb feszültség keletkezett a két „szocialista” ország között. A kádári cenzúra évtizedeken keresztül megakadályozta, hogy az erdélyi magyarság helyzetével foglalkozó cikkek megjelenhessenek. Amikor azonban az 1970-es évek második felében Romániában napvilágot látott egy-egy igen durva, magyarellenes, történelemhamisító kirohanás, megjelenhetett néhány erre adott, óvatos reflektálás. (Például Illyés Gyulának a *Magyar Nemzet* 1977 végi és 1978 eleji számában megjelent, óvatos hangú esszéje – melyre durva román válasz érkezett...) A román vezetés taktikája az volt, hogy letagadta, miszerint Romániában rendszeresen megjelenének durva magyarellenes kirohanások (évről évre, hónapról hónapra egyre sűrűbben lehetett ilyenekkel találkozni!), a szórványosan felbukkanó magyar reagálások miatt azonban nyíltan fenyegetőztek a kétoldalú kulturális kapcsolatok megszakításával.

A „bili” 1982 tavaszán borult ki. Ekkor jelent meg a boltokban egy harmadrangú, de patológikusan magyargyűlölő írócska, Ion Lăncrăjan *Cuvînt despre Transilvania (Beszéd Erdélyről)* című pamfletje, melyben név nélkül ugyan, de magát Kádár Jánost is megvádolta „irredentizmussal”. A magyarellenes kirohanásoktól hemzsegő mű nagy felháborodást váltott ki az erdélyi magyar és a magyarországi értelmiségből. A Nagyváradról áttelepedett Köteles Pál válaszolt először erre a szennymunkára. A *Tiszatáj* 1982. szeptemberi számában megjelent válasza (*Töprengés egy torzkép előtt*) mértéktartó, de határozott hangú volt. A megjelent, és az első órákban még el nem kapkodott számokat hírek szerint a belügy összeszedette, a szegedi pártbizottság kezdeményezte a folyóirat főszerkesztőjének felmentését. (Vörös László ekkor ezt még megúsza, csak négy évvel később menesztették.) A másik – a hatalom által jóváhagyott – válasz Száraz György esszéje volt (*Egy különös könyvről*). Szintén mérsékelt hangvételű, ám a szerző a szöveget egyeztetette Aczél György „kultúrpapával”. Bár erről senki sem tudott, de a kortársak ezt tekintették a hatalom „hivatalos” reagálásának.

A Lăncrăjan-pamflet megjelenése után eldurvult a két ország közötti (v)iszony. Romániában tervszerűen, hónapról hónapra közöltek különféle orgánumban magyarellenes kirohanásokat (egy részüket „tudományos” közleménynek álcázva). Mindezekre magyar válasz alig érkezett/érkezhetett, ugyanis Kádár és köre még a nyolcvanas évek közepén is azt a rögeszmét hangoztatta, hogy a román nacionalizmusra nem felelhetünk „magyar nacionalizmussal”. Mindezt akkor hangoztatták, amikor egy titkos felmérés szerint a hazai középiskolások többsége nem tudta, hogy élnek a szomszédos országokban magyarok, és milyen nyelven beszélnek a székelyek! (Az állambiztonság még mindig gyanakodva figyeltette azokat a magyar értelmiségieket, akik rendszeresen jártak Erdélybe és aggodalommal töltötte el őket az ottani magyarság elnyomatása. Az „Erdély-járó” ifjúságot, akiknek legnagyobb része egyetemista volt, „veszélyes nacionalistáknak” tartották...)

1986. végén jelent meg az MTA kiadásában a három kötetes *Erdély története*, amely az utóbbi fél évszázad első komoly történeti összefoglalója volt. (Az elkészítésére még 1973-ban született párthatározat!) Ennek ürügyén még jobban fölerősödött a magyarellenes romániai propaganda-hadjárat és tartott változatlan intenzitással 1989 decemberéig.

Az utolsó év – a hidegháború visszatérése

1989-ben a magyar–román párt- és államközi kapcsolatok évtizedek óta nem tapasztalt mélységbe süllyedtek. A „létező szocializmus” két országa hiába volt egy katonai szövetség (a Varsói Szerződés) és egy gazdasági integráció (a KGST) tagja, viszonyukat a kutya-macska barátság jellemezte. Az egyre vadabb román médiahadjáratra a nyugati és a „szocialista” sajtó is felfigyelt. Ekkor egyébként már igen rossz volt Románia nyugati megítélése, egyre több cikkben foglalkoztak a magyar kisebbség durva elnyomásával, a neosztalinista, szélsőségesen sovinszta diktatúra újabb és újabb intézkedéseivel. 1988 tavaszán nyilvánosságra került a „Conducător” újabb örült ötlete, az ún. „település-szisztematizálási” (közkeletű nevén falurombolási) terv, mely nagy felháborodást váltott ki külföldön is. 1988. június 27-én Budapesten hatalmas (a belügy által ötvenezresre, a szervezők által százezresre becsült) tömegdemonstráció volt, melyen a fenti örült terv ellen tiltakoztak az anyaországi, valamint a Romániából addig elmenekült magyar és román résztvevők. Válaszul másnap Bukarest bezáratta a kolozsvári magyar főkonzulátust, a diplomatákat pedig kiutasította az országból – ami páratlan lépés volt a „szocialista blokk” történetében.

A falurombolási terv végrehajtása 1989 első felében is foglalkoztatta a magyar diplomatákat. Az 1980-as években Budapestre küldött magyar diplomáciai jelentésekből is kitetszik, a nagykövetség és a főkonzulátus munkatársai pontos és részletes információkkal rendelkeztek a romániai állapotokról. Természetesen ezeket a jelentéseket csak egy szűk kör ismerhette, 1989-ben azonban megváltozott a helyzet. A budapesti vezetés egyes jelentések anyagait kiszivárogtatta, minek köszönhetően a külügyminisztérium háttérintézménye, a Magyar Külügyi Intézet folyóirata, a *Külpolitika* 1989 tavaszán kiadott egy tematikus Románia-számot, melyben terjedelmes tanulmány foglalkozott egyebek mellett a „falurendezéssel”.

A romló (sok esetben elviselhetetlen) életkörülmények, valamint az újabb és újabb magyarellenes intézkedések (a végzős magyar egyetemisták színromán vidékre történő kihelyezésétől a magyar nyelvű oktatás elrománosításáig) egyre nagyobb tömegeket készítettek arra, hogy elhagyják szülőföldjüket. A tömegessé váló menekülthullám természetesen a magyar diplomáciát, illetve a budapesti illetékeseket is foglalkoztatta. A növekvő migrációs szándéokra már a nyolcvanas évek közepén fölfigyeltek az illetékesek. Ekkor azonban még az volt a gyakorlat, hogy szigorúan csak családgyesítés címén lehetett Magyarországra áttelepedni, és ha valaki nem tudott fölmutatni egy közeli rokont, magyar részről nem járultak hozzá az áttelepedéséhez. (Kivételt csak ritkán tettek: például Tamás Gáspár Miklósnak 1975-ben még visszautasították az áttelepedési kérelmét, de két év múlva – föltehetően „illegalista” múltú kommunista szüleire való tekintettel – „magas pártfogói”, Knopp András, és a háttérből valószínűleg maga Aczél György, lehetővé tették az áttelepedést.) Sokan a menekülésnek azt az útját választották, hogy „álházasságot” kötöttek magyar állampolgárságú személlyel és így tudták elhagyni Romániát. A fenti gyakorlat miatt a nyolcvanas évek közepéig évente mintegy 3–400 személy tudott csak Magyarországra legálisan áttelepedni, azt követően pedig ez a szám lassan növekedni kezdett, de így is csak pár ezer főről volt szó, mely szám hamarosan eltörpült „az útlevelemmel jogellenesen Magyarországon tartózkodó román állampolgárok”, illetve a „zöldhatáron” átszököttek számához képest. (Az erdélyi magyar kollektív emlékezetben tapasztalatom szerint nagyságrendekkel nagyobb szám él a nyolcvanas évek közepe előtt hivatalosan áttelepedettek számát illetően, ám ez nem felel meg a valóságnak.) Magyar részről ennek a „szigorúságnak” az volt az oka, hogy nem szerették volna, ha a románoknak sikerülne Erdélyt „magyartalanítani”, ha a magyarság úgy „eltűnne”, mint a zsidók és a szászok, svábok. Ráadásul az is aggasztotta Budapestet, hogy a kitelepedők jelentős része humán értelmiségi, pedagógusok, irodalmárok, sőt még lelkészek is akadtak az áttelepedők között – tehát pont az a társadalmi csoport kezdett fogyatkozni, mely az identitás megőrzésében fontos szerepet játszott. A gyökeres változás 1988-ban következett el, amikor a magyar párt- és állami vezetésnek szembesülnie kellett a menekültek növekvő számával. (Az MSZMP Központi Bizottság Külügyi Osztálya már 1988. január 26-án kidolgozott egy határozat-tervezetet a menekültek rendezésére, melyet a Politikai Bizottság február 9-én elfogadott. Ekkor még az volt az álláspont, hogy „menekült státuszt ne adjunk. A kérelmezők ügyét egyénileg elbírálván kiadható a lakhatási és munkavállalási engedély, s lehetővé kell tenni egészségügyi és iskolai

ellátásukat. Világossá kell tenni, hogy külföldi állampolgárok politikai tevékenységet nem folytathatnak, egyesületet nem alapíthatnak.”)

Mivel ezt a kérdést már nem lehetett a szőnyeg alá söpörni, némi hezitálás után (ugyanis korábban elképzelhetetlen volt, hogy – úgy, mint Görögország vagy Chile esetében, ahonnan kommunista menekülteket fogadtak be –, egy „szocialista” országból származó illetőnek politikai menedékjogot adjanak) a Romániából érkezetteket – miután 1989. február végén Magyarország is csatlakozott a genfi menekültügyi konvencióhoz – politikai menekülteknek nyilvánították. Legalábbis azokat, akiket nem adtak vissza a román hatóságoknak. Hogy összesen hány erdélyi magyar (vagy más nemzetiségű) „szökevény” toloncoltak ki, azt sajnos nehéz lenne megmondani. Arról van szó ugyanis, hogy a Menekültügyi Hivatal vagy a belügyminisztérium illetékes hivatala (a KEOKH) több esetben nem is szerzett tudomást a kitoloncolásról, mert azt „elintézte” a határőrség helyi parancsnoka. Mindenesetre a menekültek egy részét (Fényi Tibor újságíró szerint legalább minden negyediket) a magyar hatóságok visszatoloncolták Ceaușescu Romániájába, ahol az átadottakkal nagyon brutálisan bántak el. (A Külügyminisztérium Konzuli Főosztálya már egy 1988. január 18-i feljegyzésében arról tájékoztatta a külügyminisztert, hogy a kiutasított román állampolgárokat „a magyar határőrizeti szervek tapasztalatai szerint [...] igen durván, már közvetlenül a határátkelőhely román oldalán alkalmazott fizikai bántalmazással fogadják [...] s más forrásokból származó információink további megtorló intézkedésekről, rendkívül szigorú büntetésekről (pl. kényszermunka) számolnak be.”) Ez óriási felháborodást váltott ki Magyarországon, és a lassan erősödő ellenzéki mozgalmak, pártok igyekeztek fölemelni a szavukat, felhívni a közvélemény figyelmét erre az aljasságra.

A másik kérdés, amely nem csak az érintetteket, tehát az erdélyi magyarságot, hanem a magyar közvélemény jobbik felét (mely figyelemmel kísérte a magyar kisebbség mind rosszabb sorsát) is aggodásra készítetett, az a magyar oktatás elrománosítása, fokozatos felszámolása volt. A magyar nyelvű iskolák, osztályok számának lassú csökkenésére, a magyar nyelvű oktatás kereteinek szűkítésére, a magyar értelmiség utánpótlásának mesterséges akadályozására (az ötvenes éveket leszámítva) mindig is odafigyeltek a magyar diplomaták. „Szemmel láthatólag, az erőszakos asszimiláció a legérzékenyebb ponton, a nemzetiségi oktatás frontján lendül támadásba.” – olvasható Martin Ferenc nagykövet egyik 1973-as jelentésében. A helyzet fokozatosan romlott. A nyolcvanas évek közepén sorra számolták fel a még tiszta magyar osztályokkal működő középiskolákat, román osztályokat hozva létre bennük, majd az újabb „trükk” az volt, hogy a magyar tanítási nyelvű általános iskolákhoz magyarul nem tudó román pedagógusokat helyeztek ki, ezzel fikcióvá változtatva a magyar nyelvű oktatást. A magyar nyelvű oktatással kapcsolatos konkrét sérelmekről a magyar diplomaták névtelen „kapcsolatai” számoltak be. A diplomáciai iratokban nagyon ritkán nevesítik az informátort, nyilván ezzel is védeni akarták őket. Emiatt csak sejtéseim vannak arról, hogy kik voltak azok, akik rendszeresen informálták a nagykövetséget, illetve a főkonzulátust. (Úgy tűnik, hogy a romániai magyar elitértelmiség jelentős része „informátor” volt, illetve szorosabb-lazább kapcsolatban állt a magyar diplomatákkal. A jelentésekből az is látszik, hogy elsősorban a Székelyföldről – azon belül Háromszékről, mely legközelebb van Bukaresthez – és Kolozsvárról rendelkeztek a legtöbb konkrét információval a diplomaták, a Partiumban és a Bánságban nem igen voltak kapcsolataik.)

A két állam viszonya 1989 közepére a korábban elképzelhetetlen szintre süllyedt. Persze aki csak egy kicsit is tisztában volt a Ceaușescu-rezsim jellegével, nem gondolhatta, hogy a helyzet javulni fog – sőt, további romlásra lehetett számítani. Az 1988. augusztus 28-i Grósz–Ceaușescu találkozó is a süketek párbeszédének bizonyult, akárcsak a különböző szintű számos kétoldalú diplomáciai tárgyalások. (Grósz a legszűkebb pártvezetés és a külügyi vezetés is igyekezett lebeszélni a teljesen értelmetlen találkozóról, de ő megmakacsolta magát. A „megbeszélésről” visszatérve, a Szegeden adott TV-interjúban természetesen nem ismerte el, hogy semmi értelme sem volt találkoznia Ceaușescuval...) Az olyan semmitmondó kijelentések, mint amelyet Szűts Pál 1989. június 2-i jelentésében olvashatunk („a találkozó végén kölcsönösen megerősítettük azon szándékunkat, hogy a tevékenységünkkel a lehető legrövidebb időn belül kedvező feltételeket biztosítsunk kétoldalú kapcsolataink fejlesztésének”), csak arra volt jó, hogy a látszatot fenntartsa. Annak

látszatát, hogy két (már réges-rég nem „testvéri”, az utóbbi években már nem is „baráti”) szomszéd ország még képes valamilyen szintű párbeszédet folytatni egymással. Még ha sok értelme nincs is...

DOKUMENTUMOK

Fényi Tibor budapesti újságíró cikke a Magyarországra menekült erdélyiek visszatoloncolásáról. Budapest, 1989. április.

[...] Magyar határőrök a közelmúltban többször nyilatkoztak a lapokban, hogy nem láttak olyat, hogy a román kollégák bárkit is bántalmaztak volna. Onadi János hadnagy a Népszabadság január 12-i számában elmondja, hogy „amikor 10 méterre tőle egy fiatal férfit meg egy nőt elfogtak, azon kívül, hogy megbilincseltek őket és átkutatták őket, mást nem látott”. A gyulai Kiss József százados szavaiból is a román fegyvertársak iránti megbecsülés hallatszik ki: „Én adtam át a román őrsparancsnoknak 1988. június 14-én Biebel Eduárd nevezetű temesvári román (?? – F. T.) fiatalembert, akit az a revolver agyával háromszor tarkón ütött. Ezt én azonnal jelentettem saját feletteseimnek, akik megtették a megfelelő intézkedéseket. Azóta az őrsparancsnok eltűnt innen, és újabb atrocitás nem is fordult elő többet.” Hogy menekültek makacsul állítják, hogy kegyetlenül verik a kitoloncoltakat? Erre Dóka Ferenc alezredes (aki a Népszabadság szerint „nem tud ingerültség nélkül beszélni erről a témáról”) kijelenti az újságírónak, hogy nem kell hinni nekik, figyelembe kell venni, hogy „ez csak közvetett bizonyíték”, a történeteket „csak” menekültek „hozzák magukkal”, akik „mindenképpen maradni szeretnének” – vagyis ne csodálkozzunk rajta, ha füllentenek, sugallja. A kör tehát bezárul. Mi nem láttunk semmit, aki ilyet mond, az hazudik. Igaz, hogy Pacepa ezredes szerint a Securitate gyilkoltat kint és bent, igaz, hogy még a diplomáciai mentességű magyar kereskedelmi tanácsost is törbe csalják, igaz, hogy hamis vádakkal emberek ezreit zárják börtönbe, igaz, hogy a magyaron kívül még a saját kultúrájukat is szisztematikusan elpusztítják, igaz, hogy Szűrös Mátyáson keresztül atombombával fenyegetik Magyarországot – de azt meg kell hagyni, a határsértőkkel igazi úriemberek!

Végül is hány menekültet adnak vissza e belügyi szervek? A Demokrata Fórum nyilatkozata a határon útlevel nélkül átszököttek feléről beszél, amit hivatalos nyilatkozók számsorokat emlegetve ingerülten utasítanak vissza. Adataikból az derül ki, hogy a határmenti megyék külön-külön úgy 15-16%-ot toloncolnak ki. Mielőtt azon gondolkodnánk, hogy ez sok, vagy kevés, vizsgáljuk meg a számokat! Mivel a Nyílt levél csak a zöld határon szököttekről beszél, a BM-adatokból is csak ezekre figyeljünk.

Hajdú-Bihar megyében az igazgatásrendészeti osztályvezető azt mondja, hogy a 2.415 szökött menekültből 496-ot adtak vissza, „ez legfeljebb 15%”. (Népszabadság, január 12.) Nem bizalmatlanságból számoltam utána, csupán a rend kedvéért, s kiderült, a 496 nem „legfeljebb 15%”, hanem 20,5. A Békés megyei rendőrkapitány úgy tudja, hogy 2.000 menekültből 400-at „irányítottak vissza” (ami 20%), ám másnap helyettese már csak a kitoloncoltak 16%-áról tud, 2.300 menekültből 370-ről. Csongrád [megye belügyi illetékeseinek] első nyilatkozataiban 639 főből 137 a kiutasított (21,5%), de itt a kitoloncolt szököttek aránya lényegesen nagyobb lehet, mert a 639-ben benne vannak a szabályosan, útlevelemmel érkezettek is. [...] Összesítve tehát, legalább minden negyedik Magyarországra szökött menekültet visszaadtak, megbilincselve az előzékeny román hatóságoknak. Ezek a Belügyminisztérium számai. Mutatják, hogy általánosan elterjedt gyakorlatról volt (?) szó. Ezért kissé túlzottnak tartom Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes eufémizmusát, aki egy újságíró hitetlenkedő kérdésre, hogy tényleg igaz lehet, hogy a magyar hatóságok visszaadnak menekülteket, így válaszolt: „Volt már rá példa.” (Magyar Hírlap, december 19.) [...]

Kiegészítés:

Részletek a Menedék Bizottságnak a Romániába visszatoloncoltakról készített dokumentációjából

1987. szeptember 5. Doru Szovati átszökik Magyarországra. Szeptember 10-én Szegeden letartóztatják, és visszaadják a románoknak. Nagyváradon 10 hónapra ítélik.

1988. július 23. A magyar Geszt határőrközség[nél] 11 romániai menekültet, köztük 2 kiskorú gyermeket visszaadtak a románoknak. Többségük román, ill. cigány nemzetiségű.

1988. augusztus 19. A magyarországi Nagylétánál jön át egy 72 fős csoport. A magyar hatóságok bezárják őket a helyi moziba, majd másnap 32 főt megbilincselve visszaadnak Romániának. Ezeket nagyon megverik a román határőrök, kötelesek 2 hónap múltán a Securitatén jelentkezni. Legtöbbjüket 1 évi kényszermunkára ítélik, 40 százalékos bércsökkenéssel.

1988. november 11. Összesen 7, büntetlen előéletű magyar nemzetiségű fiatal jön át a határon. Hatan Debrecenbe mennek, ahol jelentkeznek a menekültek számára rendszeresített szálláson, egy elindul Budapestre. Másnap a hat menekültet a magyar határőrök teherautóval, megbilincselve elviszik és átadják a román határőröknek, megbilincselve elviszik és átadják őket a román határőröknek Nagykárolyban. Itt nagyon megverik őket, hajukat kopaszra nyírják, és lakóhelyükre, Nagyváradra szállítják, ahol a bilincsbe vert, szíjra fűzött csoportot szombat délelőtt végigviszik a főutcán, hirdelve, hogy már a magyar nemzetiségűeket is visszaadják. A Securitatén újból megverik őket, és közlik, hogy eljárás indul ellenük.

1988. november 12. A Magyar Rádió „168 óra” c. műsorában a Debreceni Rendőrkapitányság rendészeti osztályvezetője bejelenti, hogy „azokat visszaadjuk, akik csak a jobb anyagi lehetőségek miatt jönnek ide”. Példaként említ egy „épp csak nagykorú” házaspárt, akik gyermeküket Romániában hátra hagyva azért jöttek volna Magyarországra, „mert itt van videó”. Kijelenti, hogy „az ilyeneket” a jövőben is visszaadják.

1988. december 29. A Népszabadság közli az előző napon a Rádió Napközben c. műsorából Székely János határőr vezérőrnagy, a Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnoksága vezetőjének nyilatkozatát: „Az a hír járja, hogy a magyar–román határon – olykor nemzetközi egyezményeket is megsértve – mind több menekültet visszaadnak a szomszéd ország hatóságainak.

– Először is bizonyos nemzetközi egyezményeket éppen a befogadásukkal sértünk meg. (...) valóban végzünk a tanácsai és rendőri szervekkel karöltve egyfajta szűrést, s a nemkívánatos személyeket, például köztörvényeseket, lumpen elemeket, vagy a cselekedetük súlyát föl nem mérő tizenéveseket visszaadjuk.

– Hány embert adtak vissza az idén?

– Nem egészen ezernégyszázat.

A Menekültügyi Hivatal statisztikája az 1988. január 1. és 1989. szeptember 30. között Magyarországra érkezett romániai menekültekről

Összesen érkezett: 1988-ban: 15.371

1989-ben: 10.761

összesen: 26.132

Ebből:

Visszaadtak: 2.221

Továbbutazott: 2.357

Hazatért Romániába: 508

Nemzetiség szerint:

Magyar 16.805

Román 3.097

Német 1.144

Szakképzettség szerint:

Szakmunkás 51,5%

<i>Mezőgazdasági munkás</i>	2,5%
<i>Értelmiségi</i>	7,1%
<i>Kiskorú és nyugdíjas</i>	15,4%
<i>Szakképzetlen</i>	23,5%

Tehát a két állam viszonya 1989 közepére a korábban elképzelhetetlen szintre süllyedt. Bármilyen történet Magyarországon, azt Bukarestben – mondhatni automatikusan – „románellenes” propagandának vagy megmozdulásnak tekintették. Így volt ez Nagy Imre és mártírtársai június 16-i újratemetése után is. 17-én éjfélkor bekérte Ioan Totu külügyminiszter Szűts Pál nagykövetet, és egyebek mellett azt közölte vele, hogy az előző nap Budapesten „*egyres magyar személyek*” (sic!) újratemetésével kapcsolatosan „*román és szocialista ellenes, sovinszta, horthysta, revizionista megnyilvánulásokra került sor*”, ezért kormánya úgy ítéli meg, hogy „*az ellene szervezett megnyilvánulások és akciók révén Magyarország Európa és a világ destabilizáló tényezőjévé vált...*”

Az előre megfabrikált, képtelen vádakra a nagykövet nem tartotta érdemesnek reagálni, ezért az elmondottak komolytalanságát azzal kívánta kifejezni, hogy szó nélkül távozott a minisztertől, a külügyminisztériumának pedig azt javasolta, hogy ne is reagáljanak a román közlésre. A nagykövet egyébként már korábban is jelentette, hogy a román vezetés készül június 16-ra. Úgy gondolták, hogy valamilyen botrányra, utcai megmozdulásra fog sor kerülni Budapesten, de mivel ez nem következett be, csak nem akartak az események mellett elmenni anélkül, hogy „politikai muníciójuk” legalább egy részét föl ne használják. Ennek következtében 17-én, vasárnap országsszerte a vállalatoknál, közintézményeknél tiltakozó nagygyűléseket tartottak a budapesti „események” miatt.

Ezek után Bényi József külügyminiszter-helyettes azt is megkérdőjelezte, hogy van-e értelme egyáltalán részt venni a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete július 6-i bukaresti ülésén. Főnöke, Horn Gyula nem értett egyet a távolmaradással. Pedig Bényinek igaza volt: sok értelme ugyanis nem volt annak, hogy a Németh Miklós-vezette delegáció kiutazott a román fővárosba. Az ellentétek ott sem csillapodtak, legfeljebb ideológiai köntösben jelentek meg – vagyis a „reformtábor” és az „ortodox” reformellenesek ellentétéként manifesztálódtak. A plenáris ülés alatt Totu külügyminiszter többször fölkereste a magyar delegációt és – Ceaușescu hivatkozva – ismét szorgalmazta, hogy legyen egy újabb legfelsőbb szintű magyar–román találkozó. Ebbe persze a magyar fél nem ment bele – tanultak az előző évi aradi Grósz–Ceaușescu találkozó kudarcából. Jellemző a bukaresti légkörre, hogy újságírói kérdésre Horn bevallotta, csupán abban értettek egyet, hogy „szomszédok vagyunk”.

A román vezetés augusztus elején ismét nevetséges ürügyre hivatkozva tiltakozott: az verte ki a biztosítékot, hogy az MTV július 31-én levetítette Sugár András akkori budapesti „sztárrporter” I. Mihály román királlyal Svájcban készített interjút. (Ebben az 1947 vége óta emigrációban élő uralkodó elítélte Ceaușescu barbár politikáját, a magyar kisebbség üldözését és a falurombolást, és kifejtette, hogy nézete szerint ez nem más, mint az emberiség elleni bűntett.) Augusztus 2-án Totu magához kérte Rudas Ernő ideiglenes ügyvivőt, és kijelentette, hogy az interjú „*román-ellenes, szocialista-ellenes, fasiszta jellegű*”, majd közölte, hogy hazarendelik a nagykövetet „konzultációra”. A hisztérikus román reakció azért is nevetséges, hiszen a magyarországi TV-adást jórészt csak Románia nyugati sávjában lehetett fogni, de az adást nem csak zavarni igyekeztek, hanem akik a szabadban próbálták befogni Budapestet, azokat a rendőrség zaklatta.

Ilyen előzmények után joggal lehetett tartani attól, hogy a hagyományos október 6-i aradi koszorúzás elé is akadályokat gördít a román vezetés. Október 3-án a nagykövetségről bejelentették a koszorúzási szándékukat, de a válasz az volt, hogy az érvényben lévő törvények szerint Romániában csak azok koszorúzhatnak, „*akiket az RSZK hivatalos szervei meghívnak, ilyen meghívással a magyar fél által beterveztett szervek nem rendelkeznek, ezért ők így hivatalosan koszorút nem helyezhetnek el az emlékművön.*” Emiatt másnap Őszi István külügyminiszter-helyettes bekérte Ion Chira ügyvivőt és tiltakozásának adott hangot, majd reményét fejezte ki, hogy „*az ígérethez híven a román fél a koszorúzásra Romániába beutazni kívánó magyar állampolgárok mozgását semmilyen tekintetben sem fogja korlátozni.*” Pedig épp ez történt. A nagylaki és a gyulavári

határállomásokon gyakorlatilag „részleges határzárát” vezettek be: a román vámosok és határőrök mindenbe belekötöttek, illetve akit csak lehetett, visszaküldtek Magyarországra, elsősorban azokat, akiknél nemzetiszínű szalagot, koszorút, videokamerát találtak. De mindez nem volt elég. Aradon gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy a „civiliek” (magyarországiak és helybeli magyarok) elhelyezhessék a veszthelynél lévő emlékműnél a koszorúikat, és csupán csak a bukaresti magyar diplomáciai küldöttség juthatott oda – meglehetősen megalázó körülmények között.

Az év utolsó hónapjaiban mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a két állam között hidegháborús feszültség alakult ki. A hidegháború pedig már-már „forró” háborúba csapott át: még június végén olyan hírek jutottak el a külügybe, hogy Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyszentmiklós, Belényes, Lugos, Karánsebes körzetében „a katonai egységeket magasabb készenléti fokba helyezték”, a szaniszlói erdőbe pedig gyalogságot, tankokat, ágyúkat irányítottak. Egy nyári hírszerzői jelentés szerint pedig: „a román hadvezetés ez év őszére (október-november) tervbe vett egy Magyarország elleni katonai offenzívát. Állítólag meg vannak győződve arról, hogy gyorsan, számottevő akadályba nem ütközve jutnak el a Tisza vonaláig, még mielőtt a magyar hadsereg mozgósítani tudná dunántúli egységeit.” Hogy a „Conducător” komolyan gondolta-e a katonai fenyegetést, nehéz eldönteni. A súlyos konfrontáció kitörése már csak a Varsói Szerződés még létező – bár már alig működő – szervezete miatt sem valószínűsíthető – de ne feledjük: a diktátorok egy idő után nem képesek racionálisan gondolkodni és cselekedni...

Katonai incidensre szerencsére nem került sor, de a két ország határán nem egyszer előfordult román határsértés (sőt, gyilkosság!) a határőrök részéről, miközben menekülteket üldöztek. Az év második felében ugyanis a korábbiaknál is nagyobb számban özönlöttek be az erdélyi magyarok, németek – és egy idő után már a románok is – Magyarországra.

Természetesen nem csak az államközi kapcsolatok mélypontra süllyedése foglalkoztatta a bukaresti magyar diplomatákat és a budapesti vezetést (és a magyar közvélemény jobbik felét), hanem az erdélyi magyarság mind kétségbe ejtőbb helyzete is. Továbbra is figyelemmel kísérték a falurombolással kapcsolatos információkat, több jelentés szól egyes magyar értelmiségiek (például Cs. Gyimesi Éva, Sütő András) zaklatásáról.

A lázadó lelkész

Egy 1989 nyári nagyköveti beszámolóban Szűts Pál úgy értékelte, hogy „a magyar nemzetiség helyzete több szempontból válságjeleket mutat. [...] Mindemellett lépten-nyomon tapasztalhatók az erőszakos asszimiláció jegyei. Ilyen körülmények között alig-alig fordul elő egyéni, nyilvános szembenállás a hatalommal...” Úgy látszik az egyébként jól tájékozott magyar diplomata megfélemedezett egy „magányos harcosról”, a temesvári református lelkésztől.

Tőkés László 1975-ben végzett a kolozsvári Egységes Protestáns Teológiai Intézetben. Apja, István, főjegyző (vagyis püspökhelyettes) volt, és a *Református Szemle* főszerkesztője. Őt először segédlelkészként Brassóba, majd Désre helyezte ki a kollaboráns püspöke, Nagy Gyula. Désen komoly ifjúsági munkát végzett, szervezte a helyi magyar kulturális életet, ami hamarosan szemet szúrt az ottani párt- és állambiztonsági szerveknek, de az egyházi előjárói, elsősorban püspöke nemtetszését is „kiérdemelte”. (Egyébként már teológus korában dossziét nyitott rá a Securitate, „Vasile” fedőnévvel.) Ellenzéki magatartása már a nyolcvanas évek elején megnyilvánult, ugyanis az *Ellenpontok* 4. számában megjelent egy kisebb tanulmánya az erdélyi református egyház helyzetéről.

1984-ben a püspöke, a „kultuszdepartament” (az Állami Egyházügyi Hivatal romániai megfelelője) és a Securitate megelégedte a dési munkásságát. Az *Ellenpontokban* megjelent tanulmányáért ugyan még nem érte retorzió, de előbb-utóbb bűnhődnie kellett. Nagy Gyula 1984 májusában fölfüggesztette a dési állásából és egy meglehetősen nehezen megközelíthető faluba, a mezőségi Uzdiszentpéterre helyezte. Tőkés azonban nem volt hajlandó elfogadni a „kihelyezést”, nem foglalta el a szolgálati helyét, nyíltan szembe szegült egyházi előjárójával. Jó két évig munkanélküli volt. 1986-ban újabb tanulmányt írt az egyháza helyzetéről, mely eljutott az Erdélyi Magyar Hírügynökség révén Budapestre és nyugatra is. Egy évvel később ismét a

nyilvánosságához fordult: kijuttatott egy „Tájékoztató”-t a Református Világszövetséghez, valamint a SZER is beolvasta az egyik jelentését. (Ezt gépiratos formában Erdély-szerte terjesztették.)

A nyilvánosság által ily módon ismertté vált Tőkés László likvidálását a csausizta hatalom nem merte megkockáztatni, ezért úgy gondolták, hogy az „ügyét” az egyházon belül kell rendezni. 1986-ban Nagy Gyula kolozsvári püspök „átadta” a Nagyvárad (Királyhágómelléki) Református Püspökségnek. (A két egyházkerület között ilyenre korábban nem akadt példa.) Papp László (szintén kollaboráns) püspök a temesvári szórványgyülekezet segédlelkészévé nevezte ki. Temesváron ugyanolyan élénk közösségi életet szerveztek néhány hónap alatt, mint korábban Désen. Mivel a lelkipásztor, Peuker Leó egy évvel később elhunyt, a gyülekezet – a püspökség minden rosszallása ellenére – megválasztotta lelkipásztorának.

1988-ban már egyértelműen az egyház „belső ellenzékének” – és a nacional-kommunista diktatúra ellenségének számított. Főleg azt követően, hogy néhány hozzá hasonlóan kritikusan gondolkodó, és a bátor cselekvést vállaló társával (fő segítője Molnár János borossebesi lelkipásztor volt, akinek emiatt is át kellett telepednie Magyarországra) egy tiltakozó nyilatkozatot adtak ki a falurombolási politika miatt. A Temesvári Református Egyházmegye lelkészi közösségének 1988. szeptember 6-i „folyamodványa”, melyet megküldtek a két egyházkerület igazgatótanácsának és a zsinatnak – jellemző módon a két kollaboráns püspök nincs a címzettek között! – eljutott természetesen külföldre is. Ez volt az egyetlen hivatalos tiltakozás a „falurombolási” politika miatt.

Tőkés rendszerellenes magatartása ezek után túrhetetlenné vált. 1989. március elején a püspökség közölte vele, hogy elmozdítják a szolgálati helyéről. Március 16-án a temesvári református egyházközség presbitériuma rendkívüli gyűlésén megvitatta az előbbi kiszivárgott hírt, és kinyilvánították, hogy Tökést végleges lelkipásztorrá választják és megvonják a püspök áthelyezési jogát. Ennek ellenére az Egyházmegyei Fegyelmi Bizottság elnöksége (a püspök szorgalmazására) április 1-én – törvénytelenül – fölmentette állásából. Mivel hívei, a presbitérium kiállt mellette ezért megtagadta, hogy elhagyja a gyülekezetét. Ezzel nyílt harc vette kezdetét közte és az egyházi (valamint az utóbbit támogató világi) hatóságokkal.

A budapesti külügyi vezetés természetesen élénk figyelemmel kísérte a Tőkés-ügyet. Szeptemberben Rudas Ernő ideiglenes ügyvivő egyebek mellett azt jelentette, hogy a lelkész nehéz helyzetben van: három-négy hónapja nem kap fizetést, ráadásul a vallásügyi főfelügyelő megfenyegette azért, mert kijuttatott két, a püspöknek írott levelét, melyet a Vasárnapi Újságban fölolvastak. (A szélesebb közvélemény először július 24-én értesülhetett Tőkés László üldöztetéséről, amikor az MTV bemutatta egy Kanadában élő magyar származású újságíró, Szóczy Árpád vele készített interjúját.) Az események ezt követően fölgyorsultak.

Augusztus 28-án a kultuszdepartament (Vallásügyi Főosztály) menesztette tisztségéből (utódává még egy héttel korábban kinevezték Makay Botond resicai lelkipásztort). Két nappal később berendelték a körzeti rendőrségre, ahol fölhívták figyelmét, hogy temesvári tartózkodási engedélye október folyamán lejár, így legkésőbb októberben mindenképpen el kell hagynia a várost. Ha ezt nem teszi, kilakoltatják, kitoloncoltatják onnan. Természetesen az Erdélyi Magyar Hírügynökség is rendszeresen foglalkozott a lelkész ügyével. (A jelentéseket kijuttatták a nagy nyugati hírközlő szervekhez, szerkesztőségekhez.) Az 1989/86-os számú jelentésükben például ez olvasható: *„Tőkés László, mint ismeretes, több esetben igen határozott hangnemben kritizálta a nemzetközi és a magyar nyomtatott sajtóban, valamint a televízióban és rádióban a román rezsim politikáját. Ezt követően szinte teljesen elszigetelték őt a külvilágtól; így külföldről telefonon gyakorlatilag ma már lehetetlen elérni. Fontosabb és jellemzőbb ugyanakkor, hogy a titkosrendőrség elsősorban egyházi eljárásokat igyekszik – nem kis sikerrel – megnyerni félreállításához.”*

A csausizta hatalom természetesen igyekezett megfélemlíteni az egyházközség tagjait, sokakat zaklattak, fenyegettek. Szeptember 15-én a Temesvár környéki Vadászerdőben holtan találták Újvárossy Ernő presbitert, építészt, a gyülekezet aktív tagját, aki még 12-én tűnt el. Halála nyilvánvalóan összefügg azzal, hogy az utóbbi időben a Securitate rendszeresen zaklatta és megfélemlítette, mert Tőkés László híve, támogatója volt.

Szűts Pál bukaresti nagykövet a szeptember 21-i jelentésében többek között arról számolt be, hogy a lelkész mellett erős a szolidaritás: *„Többen is elmondták, hogy a gyülekezet elhatározta, megakadályozzák Tőkés László eltávolítását. [...]*

Megbízható információval rendelkezünk viszont arról, hogy Tőkés utódjaként kinevezett Makai nevű református lelkész még nem érkezett meg Temesvárra. Jelenleg Aradon tartózkodik.”

Szeptember 23-án kilakoltatási per indult ellene, október 3-án pedig a városi rendőrség közölte vele, hogy nem hosszabbítják meg az ő és családja ideiglenes tartózkodási engedélyét. Emiatt a presbitérium levéllel fordult Papp László püspökhöz, melyben közölték, hogy *„a presbitérium, mint az egyházközség jogi képviselője rendelkezik a lelkészi lakással, s azt csak az általuk is elfogadott lelkésznek adják át, valamint nem egyeznek bele a püspök által akaratuk ellenére kinevezett lelkész Temesvárra helyezésébe.”*

Október 10-én az aradi lelkészértekezleten Papp László nyilvánosan megbélyegezte a lázadó lelkészt, majd a csausisza püspök hívei (Makay Botond, Higyed István, Halász Sándor, Jakab László) kórusban ítélték el őt. 14-én egy meglehetősen ügyefogyott trükkel próbálkozott a püspökség: presbitériumi gyűlést hívatott össze. Minthogy azonban a gyűlés összehívása nem az egyházközség részéről történt, a lelkész be sem engedte a megjelenteket. Ugyan a presbitereknek csak egy kis hányada jelent meg (jórészt hatalmi szónak vagy zsarolásnak engedelmessé), a püspökség képviselőjét ez nem zavarta és megszavaztatta Tőkés László leváltását a tisztségéből. A nyilvánvaló törvénytelenégről ő a 15-i istentiszteleten a szószékről (melyre csak csellel tudott feljutni!) tájékoztatta híveit. Az eset nagy felháborodást keltett. Azt is bejelentette, hogy ügyében jogorvoslatért Ceaușescuhoz fog fordulni. Ez mai szemmel nézve nevetségesnek tűnhet, hiszen egy diktátor sem szokta megmenteni az ellene lázadót. Inkább arra kell gondolni, hogy a lelkész ezzel is időt akart nyerni és a nyilvánosság figyelmét szeretne volna fölhívni. Ezzel kapcsolatban Rudas Ernő ügyvivő a november 17-i rejteltáviratának végén megjegyezte: *„Tőkés László kifejezetten nagykövetségünk és az illetékes hazai szervek tájékoztatására küldte közeli barátját Bukarestbe. Ügye nyilvánosságra hozatalát kérve...”*

Valóban, a lelkésznek az egyetlen menedéke a nyilvánosság volt. Miután a Temesvári Bíróság október 20-i ítéletével befogadta a Nagyvárad Református Püspökség keresetét, és elrendelte Tőkés László kilakoltatását, ő a szó szoros értelmében ostromlott helyzetbe került a családjával együtt. Szerencsére szolidaritásban nem volt hiány. Ismert erdélyi személyiségek, magyarországi művészek – sőt, az utolsókat rúgó „szocialista” Magyarország országgyűlése – is kiállt mellette. November 8-án Ószi István külügyminiszter-helyettes bekérte Traian Pop nagykövetet és tiltakozó jegyzéket nyújtott át neki, aki azt csak mint „munkaokmányt” volt hajlandó átvenni. Ószi közölte vele, hogy tájékoztatást kérnek Tőkés László és családja helyzetéről, valamint hogy tájékoztatják az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet tagállamait. Pop az *„értetlenségét hangoztatta”,* és azt állította, hogy a külügyminisztérium fellépése *„indokolatlan”.* Ezt a mostani lépést pedig a *„románellenes kampány”* egyik újabb megnyilvánulásaként értékelte, *„a román belügyekbe való beavatkozásnak”* tekintette.

A nyilvánosság ahhoz nem volt elegendő, hogy a lelkész és szerettei fizikai védelemben is részesüljön. November 2-án brutális támadás érte a Tőkés-családot. Az állandó rendőri megfigyelés alatt álló épületben lévő lelkészlakás bejárati ajtaját betörve négy álarcos, késsel fölfegyverkezett személy rontott rájuk, pénzt követelve. A lelkész a dulakodásban megsebesült, majd a „rablók” (nagy valószínűséggel a Securitate ügyetlen emberei) elmenekültek. (Erről a támadásról november 8-án a londoni székhelyű Amnesty International is beszámolt: *„1989. november 2-án négy álarcos támadott rá, családja körében. Rájuk törték a templomajtót, ugyanis a lelkész eltávolítását célzó kísérletek miatt (lásd lentebb) a család a templomhoz tartozó, egészen kicsi szolgálati lakásba költözött. Tőkés homlokát megsebesítették, de a merénylet gyakorlatilag megghiúsult, mert épp vendégek tartózkodtak a lakásban. A behatolók semmit sem akartak elvinni.”*)

A támadásról Tőkés a következő vasárnapi istentiszteleten tájékoztatta a híveit, és értesítette a bukaresti magyar nagykövetséget is. (Tőkés László ekkor már joggal vélte úgy, hogy csak egy diplomáciai fellépés segíthetne neki abban, hogy ne úgy végezze, mint Jerzy Popieluszko, akit a KGB gyilkoltatott meg 1984-ben a lengyel belbiztonsági szervek közreműködésével.)

A betörést pár nappal később néhány ablak betörése követte (a rendőrség cinikusan azt mondta, hogy ez bizonyára a „népharag” következménye...), majd a hatóságok újabb húzása következett. 20-án a gazdasági rendőrségre idézték és

üzérkedéssel vádolták meg. Erről az újabb fejleményről a nagykövet november 27-én rejtjeltáviratban értesítette a külügyminisztériumot. Azt is közölte, hogy „*a Tőkés körüli ellenőrzés továbbra is rendkívül erős...*” (Ugyanekkor jelentette Kis-Lukács István III. éves teológus eltűnését is. Neki még október 25-én veszett nyoma. Két nappal később találták meg a holttestét a buzăui vasútállomáson. Szűts Pál ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy „*az ügyben érdekeltek [...] feltételezik, hogy Kis Lukácsot élve vagy már holtan kilökték a vonatból...*”. 1989-ben, és azóta is sokan a Securitate kezét látják a dologban...)

November 28-án folytatódott a kilakoltatási per, majd december 7-én kézbesítették a törvényszéki végzést arról, hogy nyolc napon belül el kell hagyni a szolgálati lakást. Ezenközben a lelkész és családja szinte teljesen izolált helyzetben, mondhatni ostromállapotok közepette teltek a mindennapjaik. December 5-én „csempészúton” sikerült Tőkés Lászlónak kijuttatni egy üzenetet a bukaresti nagykövetségre, mely azonnal továbbította azt Budapestre. Ebből kiderül, hogy elképesztő viszonyok közepette éltek, a rendőrség és a Securitate masszív lélektani hadviselést folytatott ellenük, a lelkész (és támogatói) kifárasztására játszottak – ha már megfélemlíteni nem sikerült őket.

Mivel a végzés szerint legkésőbb 15-én kellett kiköltözni, 10-én a szószékről fölhívta a gyülekezetet, hogy jelenjenek meg a kilakoltatás napján a helyszínen. Ami ezután következett, az ma már a „román forradalom” nevű legendárium (jórészt agyonhallgatott) része. Mint közismert, 15-én pár száz fős tömeg jelent meg a református templom előtt (legalább felük román volt!). Ezt látva a város jelenlévő vezetői megígérték a lelkésznek, hogy a kilakoltatás elmarad, erre ő fölszólította a támogatóit, térjenek haza. Másnap, 16-án tovább tárgyalt a városi hatóságokkal, ám közben az eleinte őt éltető tömeg egyre inkább diktatúraellenes jelszavakat kezdett skandálni. Délután, estefelé nyilvánvalóvá vált: kitört a lázadás.

A temesvári eseményekről az első napokban semmiféle hír sem szivárgott ki, a bukaresti magyar nagykövetség (és a nyugatiak) semmiféle megbízható információhoz nem tudtak hozzájutni. Az első gyorsjelentést csak 19-én reggel tudta Rudas Ernő attasé, ügyvezető Budapestre küldeni. (Ezekben a napokban Szűts Pál nagykövet Budapesten tartózkodott, ezért ő „tartotta a frontot”). A rejtjeltáviratból kiderül, hogy a temesvári eseményekről pontos információikkal még mindig nem rendelkeznek, teljes a hírzárlat és lezárták a határátkelőhelyeket is. Késő délután sikerült csak megbízható – feltehetően szemtanúktól származó – híreket kapni arról, hogy mi történt Temesváron december 15. óta. Végre világossá vált, hogy mi folyik a Bánság fővárosában. Ráadásul bukaresti információkból az is kiderült, hogy a paranoiás „Conducător”, illetve a vezetés „*egy Magyarországról induló fegyveres provokációtól tart*”.

A 20-i rejtjeltáviratában Rudas Ernő beszámolt a japán nagykövetség munkatársainak eredménytelen útjáról. (Nem tudom, miért gondolták azt, hogy nem veszik majd észre rajtuk, hogy nem helybeliek...) Az is megtudta, hogy Temesváron kívül Aradon, Brassóban és Moldva fővárosában, Jászvásáron is kitört a felkelés. Jellemző a „jól tájékozott”, Bukarestbe akkreditált újságírók véleménye: „*azt a forgatókönyvet fogják megismételni, mint Brassó esetében volt*”. Késő délután aztán sorsdöntő hír jutott el a magyar diplomáciai képviselőre: „*Este, itteni idő szerint 17⁴⁵-kor értesítést kaptunk, hogy Temesváron a katonaság átállt, tömeggyűlés keretében alkudozás folyik a hatóságokkal.*”

A következő nap aztán – mint közismert – Bukarestben is megmozdult a lakosság. Rudas Ernő ügyvivő szemtanúként számolt be a felkelés kitöréséről, bár akkor, amikor délután 4-kor elküldte Budapestre a rejtjeltáviratot, még nem tudhatta, hogy Ceaușescu már bukott ember, és csak órák kérdése, hogy vele bukjon a rendszer is.

Amikor ez bekövetkezett, 22-én ismét Bukarestben volt a nagykövet és onnan igyekezett tájékoztatni a budapesti központot. Nem volt könnyű dolga, mert számos ellentmondásos hír (a Securitate dezinformációs részlege kiválóan működött...) keringett az országban. Délután például azt közölte, hogy „*vidéki információnk szerint tegnap Brassóban álltak a gyáarak, a lakosság békés tüntetést tartott a pártház előtt. A rohamsisakokkal, pajzzsal felszerelkezett katonaság nem avatkozott be, csak a levegőbe lőttek. Az emberek Ceaușescu-képeket, s a Scînteia-t égették. Nagyszébenben információink szerint szintén tüntetés volt, itt belelőttek a tömegbe. Marosvásárhelyen épületeket gyújtottak fel, könyveket égették, az összecsapásoknak 8 halálos áldozata van. Maros megyében a bányászok sztrájkolnak, ellenük fegyvert használnak. Kolozsváron a Kontinentál Szálló előtti tüntetésnek 12 halottja van, 2 nevet tudunk: Matis Lucian és Calin Nemes.*”

25-én már az új, „szabad” Erdély fontosabb eseményeiről számolt be: az RMDSZ kolozsvári megalakulásáról, a magyarországi segélyek érkezéséről. A Bukarestben felálló, Iliescu-féle „mentési front” vezetőivel Szűts Pál hamar érintkezésbe lépett. (Ezzel kapcsolatban egyik jelentésében megjegyezte: Petre Roman „*Valter Romannak, az ismert (zsidó származású), néhány évvel ezelőtt elhunyt kommunista politikusnak a fia*”. Később még ehhez hozzátette: „*Az új román vezetés annak ellenére, hogy szinte majdnem teljes mértékben az ellenzék ismert személyiségeiből tevődik össze, tudni vélük, hogy baloldali és szovjetbarát*”, amit az is sejtethet, hogy mind Iliescu, mind Domokos Géza, a magyar kisebbség képviselője, Moszkvában szerzett egyetemi diplomát.)

Szolidaritás Romániával

December 22-én délután megszüntették a december 16. óta létező határárat a magyar–román határon. A bukaresti „forradalom” hírére magyar állampolgárok százai, ezrei indultak útnak, hogy segélyszállítmányokat vigyenek el az éhező ország lakóinak, akik 1980-as évek közepétől már a legalapvetőbb létszükségleti cikkeknek is hiányát látták.

A segélyezés két szinten működött: állami, és magán szinten.

A Németh-kormány már december 22-én délután kinyilvánította segítőkészségét: „*A Romániából folyamatosan érkező hírek hallatán a Magyar Köztársaság kormánya kinyilvánítja készségét arra, hogy e rendkívüli helyzetben azonnali segítséget nyújtson a Romániában megsérült személyek orvosi ellátásában. A magyar egészségügyi szolgálat fölkészült arra, hogy a Magyar Vöröskereszt közvetítésével gyógyszereket, vért, egészségügyi felszereléseket és - ha szükséges - szakembereket küldjön a szomszédos országba.*” – áll az MTI közleményében. A kormányon kívül „természetesen” a pártállami szervezetek (pl. a KISZ-utódszervezet, a DEMISZ), valamint az 1987-89-ben alakult ellenzéki pártok is kivették részüket az akcióból. A legaktívabb ezen a területen az MDF volt.

23-án a BM Határőrség Országos Parancsnoksága arra kért mindenkit, hogy „*a tömegtájékoztatás képviselőin kívül senki ne induljon Romániába. A román területen a segélyszállítmányokat esetenként helikopterről támadják, úttorlaszokkal akadályozzák. A Határőrség felhívja a különböző társadalmi szervezeteket, hogy összegyűjtött segélyszállítmányaikat a határ közelében tárolják, azokat most még ne indítsák útnak. A szállítmányok biztonságos megérkezésére nincs garancia.*” A felhívásnak semmi foganatja sem lett – annak ellenére, hogy valóban veszélyesek voltak sötétedés után a közutak.

Mivel Csongrád megye határos Arad- és Temes megyékkel, természetes, hogy innen indultak el az első szervezett segélyszállítmányok. Szentesről, Makóról, Hódmezővásárhelyről és Szegedről már 22-én, az esti órákban több tucat teherautó és mikrobusz indult útnak, elsősorban gyógyszer szállítmányokkal megrakodva. A célpont az első napon a legközelebb lévő aradi és a temesvári kórházak voltak. A segélyszállítmányok hősei számos helyen egyszerű tehertaxisok voltak, akik sok esetben életük kockáztatásával szállították a rájuk bízott gyógyszerkészletet Erdély különböző városaiba.

A segélyszállítmányok egészen 1990. január végéig érkeztek Romániába. Az 1989 végi „magyar–román eufória” – legalábbis román részről – hamar megszűnt. A posztcsausiszta román sajtó már 1990 első heteiben azzal vádolta a budapesti kormányt, és a magyar civil segélyezőket, hogy kizárólag az erdélyi magyarságot látják el a szükséges cikkekkel. (Ez közönséges hazugság volt!) A Ceaușescu-rendszer sajnos nem múlt ki 1989. december végén – ez hamarosan bebizonyosodott, ha hamarabb nem, hát a marosvásárhelyi „fekete március” idején.

MELLÉKLET:

Makóról is vittek segélyszállítmányokat a határon túlra: Sarkadi Ernő segített a romániai forradalom idején

A jelenleg Ferencszálláson élő nyugdíjas, Sarkadi Ernő számára az év utolsó napjai nem csupán a karácsony és a szilveszter miatt fontosak. Majd három évtizeddel ezelőtti emlékeket is felidéz ilyenkor, egyike volt ugyanis azoknak, akik Makóról segélyszállítmányt juttattak el az éppen forradalmi napokat élő Romániába.

– A teherautónk elején egy hatalmas kokárda volt, két oldalát pedig egy-egy lepedő takarta, rajta nagy, vörös kereszttel, amelyet Ágota lányom festett rá – emlékezett vissza a most 70 esztendőes Sarkadi Ernő a romániai forradalom napjaira.

– Élelmiszert, gyógyszert, ruhákat vittünk a határ túloldalára adományként, de így sem volt az út életbiztosítás. Egyszer útközben visszafelé hadonászó, ordibáló emberek állítottak meg minket. Egy rendőr a pisztolyát is elővette. Végül kiderült, hogy csak ünnepeltek: akkor végezték ki a Ceaușescu házaspárt – idézte fel.

A ma már nyugdíjas, korábban elektronikai szakemberként, majd vendéglősként ismert Sarkadi Ernő már a forradalom előtt is gyakran járt Romániába, Erdélybe: igyekezett támogatni az ottani magyarokat. Volt, akinek a határon való átjutását is segítette. Amikor 1989. december 22-én hírt vette, hogy kitört a forradalom, sokakkal együtt egyből arra gondolt, segélyszállítmányt kellene eljuttatni az odaát élőknek. – Pillanatok alatt összeállt a dolog. Egy teherfuvarozó, Kiss József jelentkezett az IFA-jával, az Áfész-főnök Bakai István pedig kinyitotta a főtéri nagy ABC-t, hogy pakolhatunk, s még a saját zsebéből is adott 50 ezer forintot. De ahogy a dolognak híre ment, a főtéren várakozó autohoz egymás után jöttek az emberek: tartós élelmiszereket, süteményeket, gyógyszereket hoztak. Gyorsan tele lett a kocsis – mesélte.

Sarkadi Ernő és társai először 22-én este próbálták átjutni a határon. Akkor nem engedték át őket. Ez nem csoda: közben rádión hallgatták, mi történik, és az élő közvetítésben a riporter hangja mellett a lövéseket is hallani lehetett. Másnap sikerült átkelniük – akkor épp a határon látták, ahogy hozzák haza a forradalom vásárhelyi áldozatának, hősének, Tóth Sándornak a kocsiját, szélvédőjén a golyónyommal. Aradon fehér karszalagos önkéntesek irányították őket a helyi kórházhoz. Temesvárra nem akarták átengedni őket, mert a főtéren még harcok folytak, de végül csak eljutottak oda is. Az ottani gyermekkórház előtt egy páncélozott csapatszállítót kellett kikerülniük, aztán amikor a bejáratnál elkezdtek lepakolni az adományokat, egy géppisztolyos katona biztosította őket, fegyverével a környező házakat pásztázva.

A makói csapat később Makóig elhozott nyugati adományokat is vitt a Székelyföldre, Marosvásárhelyre. Ott is a kórházat látták el, főként gyógyszerrel, de élelemmel is, egy másik út során pedig Székelykeresztúron a helyi gyermekotthont. – Nem volt egyszerű egyik út sem. A kocsinak nem volt fűtése. Gyakran állítottak meg minket fegyveresek. Volt, hogy hirtelen nem akadt a kezembe az útlevelem – ahelyett végül pálinkát, kolbászt nyújtottunk ki az ablakon – idézte fel. Utólag azt mondja, minden veszélyt és nehézséget érdemes volt vállalni. – Nagyon sokat adott ez nekünk. Azt, hogy a románok is milyen szeretettel, tisztelettel fogadtak bennünket, sosem fogom elfelejteni – mondta.

<https://www.delmagyar.hu/mako-es-kornyeke/makorol-is-vittek-segelyszallitmanyokat-a-hataron-tulra-sarkadi-erno-segitett-a-romaniai-forradalom-idejen-1173835/>

IRODALOM:

Andrei Ursu – Mădălin Hodor – Roland O. Thomasson: „Ki lőtt belénk 22-e után?” Tanulmány az 1989. decemberi román forradalom áldozataival kapcsolatos bűnösségekről. In *Magyar Kisebbség – Nemzetpolitikai Szemle*, 2018. 1–2. sz. 53–232.

János Antal – Joel David, by: *Rev. Revolution*. Partium Kiadó, h. n. [Nagyvárad], 2009.

Kaszás Veronika: *Erdélyi menekültek Magyarországon. Út a menekültkérdés tagadásától az 1951. évi genfi menekültügyi egyezményhez való csatlakozásig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

Mészáros Tamás: „Románia népei, értetek égjen a láng, a demokráciáért, a szabadságért!” A romániai forradalom hódmezővásárhelyi vonatkozása, Tóth Sándor segélyszállító vértanúsága. In *Belvedere Meridionale*, 2009. 5–6. sz. 83–95.

Molnár János: *Az aradi állásfoglalás a magyar–román diplomáciai kapcsolatok és a „Vasile-dosszié” tükrében*. Partium Kiadó, h. é. n. [Nagyvárad, 2008.], 55, XXXV.

Novák Csaba Zoltán (összeállította, a bevezetőt írta): *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája 1965–1974*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011.

Novák Csaba Zoltán (összeállította, a bevezetőt írta): *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2017.

Tóth Károly Antal (szerk.): *Ellenpontok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000.

Tökés László: *Temesvár ostroma 1989*. Hungamer Kft., Budapest, 1990.

Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda, 1999.

Vincze Gábor: *Gúzsba kötött kisebbség. Magyarok a 20. századi Romániában*. Partium Kiadó, h. n. [Nagyvárad], 2009.

Vincze Gábor: *A Historical Chronology of the Hungarian Minority in Romania 1944–1989*. Partium Press, h. n. [Nagyvárad], 2009.

Vincze Gábor: Lefelé a lejtőn. (Magyar–román kapcsolatok 1989 első felében a magyar diplomáciai iratok tükrében). In *Székegyföld*, 2009. 7. sz. 75–120.

Vincze Gábor: Tovább a lejtőn – a gödör aljáig. (Magyar–román kapcsolatok 1989 második felében a magyar diplomáciai iratok tükrében). In *Székegyföld*, 2009. 12. sz. 69–103.

Abstract

In the summer of 2019, I was asked by László Róbert Farkas, Director of the Koszta József Museum in Szentes, to undertake the curatorial duties of the next temporary exhibition. As during the first decades of my professional career I dealt with the history of Hungarian-Romanian interstate and inter-party relations between 1945 and 1989 and the Hungarian politics of Bucharest, I accepted his request. One of my first assignments was to write a background study summarizing the path leading to the 1989 Timisoara uprising and the Bucharest "turnaround" (which might be called an anti-Ceaușescu coup or "self-rescue revolution" as well). I did not elaborate on the events of December 22 and the following days, as this should be the subject of a separate study. Since the text was not originally a scientific publication, I omitted the references. To inform the reader, at the end of the study, I added a list of recommended literature.